

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

РЕЦЕНЗИЯ

От: доц. д-р Йовка Петкова Банкова, катедра „Маркетинг и стратегическо планиране“, УНСС; научна специалност: Планиране

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност *„Маркетинг“* в УНСС.

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № 3994/18.12.2025 г. на Заместник – ректор по НИД на УНСС.

Автор на дисертационния труд: *Венелина Красиминова Атанасова*

Тема на дисертационния труд: *Потреблението по личните бюджети на гражданите*

Научен ръководител : *проф. д-р Татяна Нейчева Нецева-Порчева*

1. Информация за дисертанта

Дисертантката се е обучавала по докторска програма към катедра „Маркетинг и стратегическо планиране“ на УНСС по научна специалност „Маркетинг, съгласно Заповед на Зам.-ректора по НИД на УНСС № 941/27.04.2020 г. в редовна форма на обучение. Съгласно Заповед на Зам. -ректора по НИД на УНСС № 1002/ 10.04.2024 г. преминава във задочна форма на обучение.

Венелина Красиминова Атанасова придобива средно образование в Професионална гимназия по икономика и мениджмънт „Йордан Захариев“, град Кюстендил, специалност Банково дело. Обучавала се е в ОКС Бакалавър и Магистър по специалност „Маркетинг в УНСС. Успешно се е дипломирала с магистърска степен по специалност „Маркетинг“ през 2019 г. От 2020 г. започва обучението си в докторска програма по научна специалност „Маркетинг“ към катедра „Маркетинг и стратегическо планиране“ в УНСС. В депозираната биография не е упоменато да е заемала академични или други длъжности.

Дисертантката успешно е изпълнила заложеното в индивидуалния учебен план и покрива минималните национални изисквания по чл. 26, ал. 2 и 3 от ЗРАСРБ за придобиване на образователна и научна степен "доктор".

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Дисертационният труд е с обем от 212 с., от които 171 с. основен текст, 18 с. цитирани източници и 20 с. приложения. В дисертацията се съдържат 30 таблици, 7 фигури, 72 графики и 12 приложения. В структурно отношение дисертационният труд се състои от увод, три глави, заключение, насоки за бъдещи изследвания, използвана литература и информационни източници, и приложения.

Изложението е логично. Дисертационният труд е самостоятелна авторска разработка.

Връзката потребление – разполагам доход е важна тема без оглед на конкретния исторически момент или страна, домакинство, човек. Факт е, че тази връзка търпи изменения във времето и поради това темата на настоящата дисертация и проведеното емпирично изследване на връзката потребление – разполагам доход са актуални и значими. Сама по себе си темата не представлява новост, но точно в този исторически момент (в който дисертантката я представя) и точно за България, темата е особено актуална. В дисертацията са приведени достатъчно и убедителни аргументи в полза на това. Особеност на темата на дисертационния труд е факта, че темата е интердисциплинарна (икономика в т.ч. микроикономика и маркетинг, психология, философия), което се явява допълнително предизвикателство при разработването на темата.

Целта на дисертацията, задачите, обекта и предмета на изследване са ясно и коректно формулирани. Цел на дисертационния труд е да се анализира и оцени потреблението по личните бюджети на българските граждани за периода 2000-2020 г. Формулирани са пет изследователски задачи, които отговарят и напълно съдействат за постигането на целта. Задачите са представени и реализирани в дисертационния труд съгласно логическата връзка между тях. В качеството на обект на изследване са възприети личните бюджети на гражданите, а предметът на изследване е потреблението на населението в Република България. Осъществено емпирично изследване от Венелина Атанасова, чрез анализ на вторични данни основно на НСИ и Евростат, води до успешната реализация на всяка една от задачите и на поставената пред изследването цел. При работата по настоящия труд са въведени следните ограничения: времеви - анализиран е достатъчно дълъг и представителен за изследването 20 годишен период (2000-2020 г.); географски, граждани на Република България и възрастови ограничение на изследваните лица - лица в трудоспособна и след трудоспособна възраст.

Изследователската теза, формулирана от дисертантката е, че потреблението по личните бюджети на българските граждани в началото на XXI в. разкрива ниско качество на живот. Реализираното в Трета глава изследване води до потвърждаването на формулираната теза.

В **първа глава** е представена същността на потреблението по лични бюджети и етапите на формиране на личните бюджети на домакинствата. С разбиране и заявяване на лична позиция са изяснени основни понятия, използвания в дисертационния труд като: нужда, потребност, еволюцията на потребностите и промените в потреблението, както и връзката нужда-доход-потребление. Важно за успеха на емпиричното изследване е: 1) разграничаването, което дисертантката прави по отношение на понятията „нужда“ и „потребност“ с добросъвестно позоваване на научна литература по темата; 2) изяснено е влиянието на маркетинга върху

потребителското поведение в историческа перспектива; 3) по отношение на жизнения стандарт с категоричност са аргументирани предимствата от използването на разходния метод за измерване на жизнения стандарт. По ясен начин и с разбиране е представена класификацията на фактори, които влияят на потреблението, и които са обособени в три категории: 1) личностни фактори; 2) фактори, които характеризират микромаркетинговата среда; 3) такива, които са елементи на макромаркетинговата среда. Дисертантката изяснява концепцията за жизненото равнище и чрез разграничаване на понятията жизнен стандарт и жизнено равнище. В нужната детайлност са представени и начините за измерване на жизнения стандарт. Модела на Рауърт (Модела на поничката) и Теорията за жизнения цикъл на Франко Модилиани са аргументирани от дисертантката като основополагащи за изследването. В голяма степен, в дисертацията Венелина Атанасова се позовава и на модела Пирамида на потребностите на Маслоу. Добро като идея и изпълнение, а също така и полезно за други изследователи, оценявам обобщението, с което завършва литературния обзор в Първа глава (от с.44-49) и представеното в много ясен вид като таблица „Теоретични разработки, свързани с потреблението по личните бюджети на гражданите“. Похвален е опита на дисертантката да изясни въпросите за потреблението и да разграничи понятията нужда-потребност, чрез критичен анализ на научни публикации в различни научни области - от философия (Кантийон, Кене, Стюарт и Кейнс от една страна, и от друга - Малтус, Сисмонди и Маркс), през маркетинга (основно, Филип Котлър, Брендан Канаван), психология - Маслоу, Джоел Гласман и Сюзън Фиске с опита им да изчисляват „минималната хуманност“, както и гледната точка на микроикономиката.

Във фокуса на **Втора глава** е методологията на изследването, реализирано от дисертантката. Решението на авторката на труда е да използва количествени и качествени методи за изследване. Реално използвани са: сравнителен анализ, ситуационен анализ, метод на аналогията, индексен метод и структурен анализ. Втора глава запознава с аргументи и разяснения защо са избрани съответните методи и как те допринасят за постигане на целите на изследването. Последното намирам за особено полезно за други млади изследователи, които ще правят изследвания в същата тематична област. Полезно и добре направена е т. 2.4 във Втора глава, която представя ограниченията, които следва да се имат в предвид, когато се използва вторични данни от организации като Евростат, НСИ, МВФ и други. И това би било от полза за млади изследователи.

Добро впечатление правят ясно разписаните причини за избор на времевия период на изследването, а именно 2000-2020 г. Може да се изтъкне, че този 20 годишен период е наситен с промени, нови и непознати събития от всякакво естество, което създава допълнителни предизвикателства пред проведеното емпиричното изследване. Изследването е усложнено от докторантката и с възприетите две нива на изследване – на ниво домакинство и на ниво лице от домакинството. И двете решения, за времевия обхват и за нивата на изследване, съдействат за постигане на разбиране за това доколко „потребителите потребяват осъзнато и устойчиво“. Методологията, възприета за провеждане на емпиричното изследване, намирам за адекватна за темата на дисертационния труд.

Трета глава представя реализираното от докторантката изследване. Анализът обхваща потреблението на следните четири основни и немалки като състав категории продукти и услуги:

хранителни продукти, нехранителни продукти, напитки и тютюневи изделия, и услуги. Анализът на всяка категория е задълбочен и детайлизиран до анализ на потреблението на конкретни хранителни групи за всяка от посочените категории (например, месо, зеленчуци, плодове, мазнини и други от категорията „хранителни продукти“). Това придава мащабност на направеното изследване. Оценката на резултатите коректно е направена чрез сравнение с норми за консумация. Умело са използвани предимно добре подбрани и разбираеми като вид графики за визуализация на наблюдаваните промени. Обработката на данните е осъществена чрез програмния продукт MsExcel.

По ясен начин, коректно и добре организирано е представянето на основните изводи за жизнения стандарт и за промените в потреблението на упоменатите вече изследвани категории. Освен това е важно да се отбележи, че дисертантката не само констатира промените в потреблението на изследваните категории за двадесет годишния период, но и търси и намира обяснение за промените чрез фактори, оказващи влияние. Положително впечатление прави усърдието, проявено от Венелина Атанасова, да достигне до и използва за целите на анализа голям брой проучвания, обясняващи нагласата за потребление на различните видове стоки сред българите.

Използваната научна литература и статистически издания са изцяло по темата на дисертационния труд. Те са категорично доказателство за осведомеността на дисертанта по проблематиката на потреблението на населението и жизнения стандарт. Използваната литература е представена в 5 раздела: книги и монографии (42 броя); статии, доклади и части от сборници (28 броя); 3. Годишници, доклади и отчети (48 броя); 4. Интернет източници (72 броя); 5. Други източници (5 броя). Общо източниците наброяват 195 и са на български и английски език. Библиографски са описани коректно. Цитирането в дисертацията е добросъвестно направено. Следва да се изтъкне и подхода, който възприема дисертантката за критичен прочит и представяне на източниците, силно и смело заявяване на личната позиция на млад изследовател, какъвто е Венелина Атанасова.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Направен е мащабен анализ на динамиката и структурата на потреблението по личните бюджети на гражданите за периода 2000 – 2020 г. Венелина Атанасова събира и работи с голям обем от информация в областта на потреблението на ниво домакинство и лице от домакинството в България.

За целите на емпиричното изследване в Трета глава формира своеобразна банка от данни за потреблението на българските граждани и факти за събития и процеси, които влияят върху потреблението и жизнения стандарт на населението в България, която може да се използват и от други изследователи.

Дисертантката достига до значими изводи за жизнения стандарт на българските граждани като коректно анализира голям брой фактори, които го определят.

Амбициозен е опита ѝ да онагледя потреблението на българските граждани и да установи дали то има йерархичната логика на теорията на Маслоу. В резултат достига до

следните значими резултати: „Първо – основно се потребяват продукти и услуги за нуждите от първите три нива (по Пирамидата на Маслоу). По отношение на останалите две нива (нужди от увереност и нужди за самоусъвършенстване) българските граждани изразходват много по-малко средства. ... *разходите* за физиологичните нужди са почти колкото стойността на останалите четири нива, взети заедно, от пирамидата. ... преобладават разходите за хранителните стоки, спрямо нехранителните. Всичко това демонстрира поведение на преживяване без особени възможности за развитие и реализация.“ (с.158)

Използваната методология е добре обмислена и подчинена на поставената цел и задачи пред дисертацията. Методологията, приложена от докторантката е обяснена с разбиране и в достатъчна детайлност, което дава възможност да бъде използвана и приложена и от други изследователи. Звучи логично и е научно аргументирана.

По отношение на изпълнението на поставените задачи – формулирани са 5 задачи. От представената работа от дисертантката в трите глави е видно, че всяка една от задачите е реализирана и води до постигане и на целта на дисертационния труд.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Три са приносите, за които дисертантката претендира.

Приносите с научен характер са следните:

1. Обогатени са съществуващите знания, като са систематизирани теоретичните разработки в областта на потреблението по личните бюджети на гражданите.
2. Направено е обобщение на методологическите подходи за събиране и обработване на статистически данни и е обоснована използваната от автора методология за изследване на потреблението по личните бюджети на гражданите.

Третият принос по мое мнение е с най-голяма значимост. Той има научно-приложен характер:

3. Анализирани са динамиката и структурата на потреблението по личните бюджети на гражданите и е направена оценка на жизнения стандарт на населението за периода 2000- 2020 г.

В заключение, приносите, формулирани и представени от дисертантката оценявам като основателни и значими за изследователската практика по темата на дисертацията.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

Дисертантката Венелина Атанасова представя три публикации, от които една статия (Атанасова, В. (2021), Приносът на Ейбрахам Маслоу за маркетинга, сп. „Пари и култура“ бр. 3/2021, Издателство – ВУЗФ) и две публикации от научни конференции (Атанасова, В. (2022), Промененият от дигиталния свят маркетинг, променящ потреблението, в: Сборник с доклади от Международна научна конференция „Стратегическо планиране и маркетинг в дигиталния свят“, 26 ноември 2021 г.; ИК – УНСС, София, 2022 г., стр. 341-351; Атанасова, В. (2023), Пробуждането на потребителите и промяната в поведението им, в: Сборник с доклади от Пета

юбилейна международна научна конференция на тема „Ремаркетинг на реалността“, 17 юни 2022 г., Издателство - „Наука и икономика“, ИУ-Варна, 2023 г., стр. 496-504). И трите публикации са на български език и са достъпни за преглед.

Публикациите са в областта на научната специалност на дисертантката. Във фокуса на публикацията от 2022 г. е промяната в маркетинговите подходи в условията на дигитализацията, а другите две публикации от 2021 г. и от 2023 г. са по-тясно свързани с резултатите, представени и в дисертационния труд. Те са посветени на настъпили промени в потреблението на населението и модела „Пирамида на Маслоу“, на който Венелина Атанасова се позовава в дисертационния труд. Публикациите осигуряват изпълнение на минималните наукометрични изисквания за придобиване на ОНС „Доктор“.

6. Оценка на автореферата

Авторефератът е в обем от 30 страници и отразява коректно съдържанието на дисертационния труд. Акцентира върху най-важните изводи и обобщения, до които достига дисертантката с направения обзор на научната литература и проведеното емпирично изследване.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Не считам за нужно във Втора глава да се представят дотолкова подробно методологията, използвана от Евростат, НСИ и други организации, източници на вторични данни. Последното би било наложително, ако предметът на дисертацията беше свързан с изследване за методологията или предложение за нова такава, което не е случая на настоящата дисертация.

Отправлям към дисертантката следния въпрос:

Очаквате ли да настъпи промяна в потреблението на българите през следващите 10 години спрямо установеното от Вас в дисертационния труд и какво е необходимо да се случи, че то, потреблението, да следва логиката на модела „Пирамида на Маслоу“?

Препоръката ми е чрез нови публикации Венелина Атанасова да направи достойно получението в дисертацията, и особено в Трета глава, постигнатите резултати.

8. Заключение

Въз основа на всичко изложено по-горе, с убеденост ще гласувам ЗА присъждането на ОНС „доктор“ по научна специалност „Маркетинг“ на *Венелина Красиминова Атанасова*.

09.02.2026 г. / София

доц. д-р Йовка Банкова

UNIVERSITY OF NATIONAL AND WORLD ECONOMY

REVIEW REPORT OF PH.D. THESIS

Written by: Assoc. Prof. Dr. Yovka Petkova Bankova, department "Marketing and Strategic Planning", University of National and World Economy; scientific field: Planning

Regarding: dissertation for the award of the educational and scientific degree "Doctor" in the scientific specialty "Marketing" at the University of National and World Economy.

Reason for submitting the review: participation in a scientific jury for the defense of the dissertation work according to Order No. 3994/18.12.2025 of the Vice – Rector for Research and Development of UNWE.

Author of the dissertation thesis: Venelina Krasimirova Atanasova

Topic of the dissertation work: Consumption according to the Personal Budgets of Citizens

Scientific supervisor: prof. Tatyana Nejcheva Neceva-Porcheva, Dr.

1. Information about the dissertation candidate

The Ph.D. candidate studied under the doctoral program at the Department of Marketing and Strategic Planning to UNWE in the scientific specialty "Marketing", according to the Order of the Vice-Rector for Research and Development of the UNWE No. 941/27.04.2020 in a full-time form of study. According to the Order of the Vice-Rector for Research and Development of UNWE No. 1002/10.04.2024, the Ph.D. study was transformed into a part-time form of study.

Venelina Krasimirova Atanasova obtained secondary education at "Yordan Zahariev" Vocational High School of Economics and Management, Kyustendil, in Banking. She graduated in Bachelor degree and further in Master degree (2019) in "Marketing" at UNWE. Since 2020, she enrolled in the doctoral program in "Marketing" at the Department of "Marketing and Strategic Planning" at the UNWE. The biography of the Ph.D. candidate does not mention Venelina Atanasova to hold academic or other positions.

The doctoral candidate has successfully fulfilled the requirements set out in the individual curriculum and meets the minimum national requirements under art. 2b, paragraph 2 and 3 of the Law on the Development of the Academic Staff of the Republic of Bulgaria to acquire the educational and scientific degree "doctor".

2. General characteristics of the presented dissertation

The dissertation work is developed on 212 pages, of which the main text is on 171 pages, 18 pages with references and 20 pages of appendices. The dissertation contains 30 tables, 7 figures, 72 graphs and 12 appendices. Structurally, the dissertation work consists of an introduction, three chapters, a conclusion, issues for future research, references, and appendices.

The text of the dissertation is logical. The dissertation work is an independent author's work.

The relationship between consumption and disposable income is an important topic regardless of the specific historical moment or the country, the household, the person. The fact is that this relationship undergoes changes over time and therefore the topic of the present dissertation and the conducted empirical study of the relationship between consumption and disposable income are relevant and significant research topic. The topic itself is not new, but especially at this historical moment (in which the dissertation is defended) and for Bulgaria, the topic is particularly relevant. The dissertation provides sufficient and convincing arguments in favor of that. What is specific about the topic of the dissertation is the fact that the topic is interdisciplinary (economics including microeconomics and marketing; psychology, philosophy), which is an additional challenge in front of the research on that topic.

The goal of dissertation, the tasks, the object and the subject of the study are clearly and correctly formulated. The goal of the dissertation is to analyze and evaluate the consumption according the personal budgets of Bulgarian citizens for the period 2000-2020. Five research tasks have been formulated that correspond to and fully contribute to achieving the goal. The tasks are presented and implemented in the dissertation according to the logical connection between them. The personal budgets of citizens are perceived as the object of study, and the subject of the study is the consumption of the citizens in Republic of Bulgaria. The empirical research carried out by Venelina Atanasova, by analyzing secondary data mainly from the National Statistical Institute of Bulgaria and Eurostat, leads to the successful implementation of each of the tasks and the goal set for the study. The following limitations have been introduced in the work on this work: time - a sufficiently long and representative 20-years period (2000-2020) was analyzed; geographical, citizens of the Republic of Bulgaria, and age limitation of the studied individuals - persons of working age and after working age.

The research thesis formulated by the doctoral candidate is that the consumption of personal budgets of Bulgarian citizens at the beginning of the 21st century reveals a low quality of life. The research carried out in Chapter Three confirms the thesis.

The **first chapter** presents the meaning and peculiarities of consumption according to personal budgets and the stages of the formation of personal budgets of households. Venelina Atanasova demonstrates understanding and by expressing a strong personal opinion, clarifies basic concepts used in the dissertation thesis, such as: need, requirement, the evolution of needs and changes in consumption, as well as the relationship need – income - consumption. Important for the success of the empirical research are: 1) the distinction that the Ph.D. candidate makes regarding the concepts "need" and "necessity" in a responsible manner referencing scientific literature on that topic; 2) discussion on the influence of marketing on consumer behavior in a historical perspective is carried

out; 3) with regard to measuring the standard of living, the advantages of the method based on expenditures is raised as the most appropriate. The classification of factors that influence consumption are separated into three categories, is presented in a clear and understandable manner. The three categories are: 1) personal factors; 2) factors that characterize the micromarketing environment; 3) those that are elements of the macromarketing environment. The dissertation clarifies the concept of the standard of living and by distinguishing the concepts of quality of life and standard of living. The methods of measuring the standard of living are also presented in the necessary detail. The Raworth model (the Donut Model) and Franco Modigliani's Life Cycle Theory are argued by Venelina Atanasova as fundamental for the study. To a large extent, in her dissertation, Venelina Atanasova also refers to Maslow's Pyramid of Needs model. Good as an idea and as implementation, and useful for other researchers, I may highlight the summary presented in the table named "Theoretical developments related to consumption on the personal budgets of citizens" at the end of the First Chapter (pp. 44-49). The doctoral candidate's attempt to clarify issues of consumption and distinguish between the concepts of need and necessity, through a critical analysis of scientific publications in various scientific fields, from philosophy (Cantillon, Quesnay, Stuart and Keynes on the one hand, and Malthus, Sismondi and Marx on the other), through marketing (mainly Philip Kotler, Brendan Canavan), psychology - Maslow, Joel Glassman and Susan Fiske with their attempt to calculate "minimum humanity", as well as the perspective of microeconomics, is commendable.

The focus of Chapter Two is the methodology of the research carried out by the doctoral candidate. The author of the work decided to use quantitative and qualitative research methods. The following methods were used: comparative analysis, situational analysis, analogy method, index method and structural analysis. Chapter Two introduces arguments and explanations as to why the respective methods were chosen and how they contribute to achieving the objectives of the study. I find the latter particularly useful for other young researchers who may conduct research in the same thematic area. Useful and well-written is section 2.4 in Chapter Two, which presents the limitations that should be considered when using secondary data from organizations such as Eurostat, National Statistical Institute, IMF and others. And this also could be of use in the case of young researchers.

The clearly stated reasons for choosing the time scope of the study, namely 2000-2020, make a good impression. It can be pointed out that this 20-year period is saturated with changes, new and unknown events of all kinds, which create additional challenges for conducted empirical study. The study is complicated by the doctoral candidate by the decision to adopt the following two levels of study - household level and level of a person in the household. Both decisions, for the time scope and for the levels of study, contribute to achieving an understanding whether "consumers consume consciously and sustainably". I find the methodology adopted for the purposes of empirical study adequate and appropriate.

The third chapter presents the research carried out by the doctoral candidate. The analysis covers the consumption of the following four main and significant in volume categories of products and services: food products, non-food products, beverages and tobacco products, and services. The analysis of each category is in-depth and detailed to the analysis of the consumption of specific food

groups for each of the specified categories (for example, meat, vegetables, fruits, fats and others from the category "food products"). That research decision raises the significance of conducted study. The evaluation of the results was correctly made by comparison with consumption norms. Well-designed are graphs that visualize the observed changes. The data processing was carried out by MsExcel software product.

The main conclusions about the standard of living and changes in the consumption observed for the already mentioned categories are presented in a clear, correct and well-organized manner. In addition, it is important to note that the doctoral candidate not only ascertains the changes in the consumption of the categories studied for the twenty-year period but also provides an explanation for them by factors that impact. A positive impression is made by the diligence shown by Venelina Atanasova to access and use for the purposes of the analysis large number of studies explaining the attitude towards consumption of various types of goods by Bulgarian citizens.

The scientific literature and statistical publications used are entirely on the topic of the dissertation work. They are categorical evidence of the doctoral candidate's awareness of the issues of population consumption and living standards. The scientific literature is presented in 5 sections: books and monographs (42 issues); articles, reports and parts of collections (28 issues); 3. yearbooks, reports and accounts (48 issues); 4. internet sources (72 issues); 5. other sources (5 issues). In total, the sources account 195 in Bulgarian and English. The references are presented in bibliographically accurate way. It should also be emphasized the approach adopted by the doctoral candidate to critical reading and presentation of the sources, a strong and bold statement of the personal position of such a young researcher as Venelina Atanasova.

3. Evaluation of the obtained scientific and scientific-applied results

A large-scale analysis of the dynamics and structure of consumption according to the personal budgets of citizens for the period 2000 - 2020 has been carried out. Venelina Atanasova gathers and operates with a large volume of data in the field of consumption at the household and household level in Bulgaria.

For the purposes of the empirical research in Chapter Three, she compounds a kind of a data bank on the topic consumption of Bulgarian citizens as well as variety of facts and arguments about events and processes that influence the consumption and standard of living of population in Bulgaria, which can also be used by other researchers.

The doctoral candidate reaches significant conclusions about the standard of living of Bulgarian citizens by analyzing a large number of factors that determine it.

Venelina Atanasova attempt to visualize the consumption of Bulgarian citizens and to establish whether it has the hierarchical logic of Maslow's theory is ambitious. As a result, she achieves the following significant results: "First - mainly products and services are consumed for the needs of the first three levels (on Maslow's Pyramid). Regarding the remaining two levels (needs for confidence and needs for self-improvement), Bulgarian citizens spend much less money. ... expenses for physiological needs are almost as much as the value of the remaining four levels, taken together, of the pyramid. ...

expenses for food goods prevail over non-food ones. All this demonstrates survival behavior without particular opportunities for development and realization." (p.158)

The methodology used is well thought out and subordinated to the set goal and tasks of the dissertation. The methodology applied by the doctoral candidate is explained with understanding and in sufficient details, which allows them to be used and applied by other researchers. It sounds logical and is scientifically argued.

Regarding the tasks of the research, 5 tasks have been formulated. From the work presented by the doctoral candidate in the three chapters, it is evident that each one of the tasks has been performed successfully and support the achievement of the goal of the dissertation.

4. Assessment of scientific and applied scientific contributions

There are three contributions that the doctoral candidate claims.

The scientific contributions are:

1. The existing knowledge has been enriched by systematizing theoretical developments in the field of consumption on citizens' personal budgets.
2. A summary of the methodological approaches for collecting and processing statistical data has been made and the methodology used by the author for studying consumption on citizens' personal budgets has been justified.

The third contribution, in my opinion, is of the greatest significance. It is applied scientific in nature.

3. The dynamics and structure of consumption on citizens' personal budgets have been analyzed and an assessment of the standard of living of the population for the period 2000-2020 has been made.

In conclusion, the contributions formulated and presented by the doctoral candidate are well-grounded and significant for the research practice on the topic of the dissertation.

5. Evaluation of the publications on the dissertation study

The dissertation candidate Venelina Atanasova presents three publications, of which one article (Atanasova, V. (2021), Abraham Maslow's Contribution to Marketing, magazine "Money and Culture" issue 3/2021, Publishing House - VUZF) and two publications from scientific conferences (Atanasova, V. (2022), Marketing Changed by the Digital World, Changing Consumption, in: Collection of Reports from the International Scientific Conference "Strategic Planning and Marketing in the Digital World", November 26, 2021; IC - UNWE, Sofia, 2022, pp. 341-351; Atanasova, V. (2023), The Awakening of Consumers and the Change in Their Behavior, in: Collection of Reports from the Fifth Anniversary International Scientific Conference on "Remarketing of Reality", June 17, 2022, Publishing House - "Science and Economics", University of Varna, 2023, pp. 496-504). All three publications are in Bulgarian and are available online.

The publications are in the field of the doctoral candidate's scientific major. The focus of the publication in 2022 is the change in marketing approaches in the context of digitalization. Other two publications from 2021 and 2023 are more closely related to the results presented in the dissertation. They are dedicated to changes in population consumption and the "Maslow Pyramid" model, to which Venelina Atanasova refers in the dissertation. The presented publications ensure the fulfillment of the minimum requirements for acquiring the educational and scientific degree "Doctor".

6. Evaluation of the abstract

The abstract is 30 pages long and correctly reflects the content of the dissertation. It focuses on the most important conclusions and conclusions derived by the doctoral candidate on the basis of the literature review and conducted empirical research.

7. Critical notes, recommendations and questions

According to me there is no such a need Chapter Two to present in such a detail way the methodology used by Eurostat, the National Statistical Institute and other organizations, that release secondary data. The latter would be imperative if the subject of the dissertation was related to a study of the methodology or a proposal for a new one, which is not the case of this dissertation.

My question for the doctoral candidate is:

Do you expect a change in the consumption of Bulgarian citizens in the next 10 years compared to what you established in the dissertation work and what needs to happen so their consumption, to start following the logic set in the "Maslow Pyramid" model?

My recommendation to Venelina Atanasova to announce more of the results obtained in the dissertation research by publishing new articles.

8. Conclusion

Based on all stated above, I will vote POSSITIVELY Venelina Krasimirova Atanasova to be awarded educational and scientific degree "Doctor" in the scientific major "Marketing".

09.02.2026 г. / Sofia

assoc. prof. Yovka Bankova, Dr.